

TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏTİN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 37.01.

Emilya Məmməd qızı Həsənova
Gəncə Dövlət Universitetinin sabiq doktorantı

İNCƏSƏNƏTƏ DAİR DƏRS-SÖHBƏTLƏR TƏSVİRİ İNCƏSƏNƏT TƏLİMİNİN SƏMƏRƏLİLİK ŞƏRTİ KİMİ

Эмилья Мамед гызы Гасанова
бывший докторант Гянджинского Государственного Университета

УРОКИ-БЕСЕДЫ ПО ИСКУССТВУ КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Emilya Mammad Hasanova
former doctoral student of Ganja State University

LESSONS CONVERSATIONS ON ART AS A CONDITION OF THE EFFICIENCY OF TEACHING FINE ARTS

Xülasə. Yeni pedaqoji təfəkkür şəraitində fənlərin tədrisində müxtəlif üsul və vasitələrdən, səmərəli metodikalardan istifadə olunur ki, şagirdlər tədris materialını asanlıqla mənimsəyə bilsin, həyatı bacarıqlara yiyələnsin, onların idrak fəallığı və yaradıcı müstəqilliyi inkişaf etsin. Hazırda ümumtəhsil məktəblərinin başlıca məqsədi təhsiləlanların əqli, mənəvi, emosional və fiziki inkişafı qayğısına qalmaqdadır. Təsviri incəsənət müəllimlər bu sahədə fəallıq göstərir, keçdikləri dərslərin qarşısında duran vəzifələri yerinə yetirməyə çalışır, pedaqoji ustalıqları, nəzəri və metodik hazırlıqları sayəsində buna nail olurlar. Təsviri incəsənət fənninin səmərəli tədrisi məqsədilə müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Həmin vasitələr sırasında incəsənətə dair dərslər-söhbətlərin özünəməxsus əhəmiyyəti vardır.

Məqalədə incəsənətə dair dərslər-söhbətlər təsviri incəsənət təliminin səmərəlilik şərti kimi nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *təsviri incəsənət, dərslər-söhbət, səmərəlilik, səmərəlilik göstəricisi, yeniyetmə*

Резюме. В условиях нового педагогического мышления в преподавании предметов используются различные методы и средства, а также эффективные методики позволяющие учащимся осваивать учебные материалы, приобретать жизненно важные навыки, и тем самым способствующие развитию их познавательной активности и творческой самостоятельности. В настоящее время основной целью общеобразовательных школ является забота о психическом, духовном, эмоциональном и физическом развитии учащихся. Учителя изобразительного искусства активно работают в этой области, стараются выполнять задачи, стоящие перед уроками, и благодаря педагогическому мастерству, теоретической и методической подготовке достигают этого. С целью эффективного преподавания изобразительного искусства используются различные средства. Среди этих средств особое значение имеют уроки-беседы по искусству.

В статье уроки-беседы по искусству рассматриваются как условие эффективности преподавания изобразительного искусства.

Ключевые слова: *изобразительное искусство, урок-беседа, эффективность, показатель эффективности, подросток*

Summary. Under the conditions of new pedagogical thinking in teaching subjects, various methods and means are used, as well as effective techniques that allow students to master learning materials, acquire vital skills, and thereby contribute to the development of their cognitive activity and creative independence. Currently, the main purpose of secondary schools is to take care of the mental, spiritual, emotional and

physical development of students. Fine art teachers are actively working in this field, trying to fulfill the tasks of the lessons, and thanks to their pedagogical skills, theoretical and methodical preparation, they achieve this. For the purpose of effective teaching of the fine arts various means are used. Among these tools, lessons on art conversations are of particular importance.

The article discusses lessons on art as a condition for the effectiveness of the teaching of the visual arts.

Keywords: art, lesson-conversation, efficiency, efficiency indicator, teenager

Müasir dövrdə respublikamızda yaddaş məktəbindən təfəkkür məktəbinə keçid təhsilin mühüm istiqamətlərindən biri olmuşdur. Hazırda Azərbaycanca təhsilin inkişaf etdirilməsi, dünya təhsil sistemində özünə layiqli yer tutması, təlimin məzmununun təkmilləşdirilməsi və müasirləşdirilməsi istiqamətində məqsədyönlü, sistemli və fasiləsiz işlər aparılır. Ümumtəhsil fənləri sırasındakı təsviri incəsənət fənni özünəməxsus rəna malikdir. Yeni pedaqoji təfəkkür şəraitində fənlərin tədrisində müxtəlif üsul və vasitələrdən, səmərəli metodikalarından istifadə olunur ki, şagirdlər tədris materialını asanlıqla mənimsəyə bilsin, həyatı bacarıqlara yiyələnsin, onların idrak fəallığı və yaradıcı müstəqilliyi inkişaf etsin. Hazırda ümumtəhsil məktəblərindən başqa məqsədi təhsilçilərin ağılı, mənəvi, emosional və fiziki inkişafı qayğısına qalmaqdadır. Təsviri incəsənət müəllimləri bu sahədə fəallıq göstərir, keçdikləri dərslərin qarşısında duran vəzifələri yerinə yetirməyə çalışır, pedaqoji ustalıqları, nəzəri və metodik hazırlıqları sayəsində buna nail olurlar.

Təsviri incəsənət fənninin səmərəli tədrisi məqsədilə müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Həmin vasitələr sırasındakı incəsənətə dair dərslər-səhbətlər özünəməxsus əhəmiyyəti vardır.

Problemi bir sıra səbəblər aktuallaşdırır:

1. Dövlət sənədindəki səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması və təlimin məzmununun təkmilləşdirilməsini mühüm tələb kimi irəli sürür. Əla problemlərə diqqət yetirir, onun möhkəmləndirilməsi qayğısına qalır. Bu, Təsviri incəsənət fənninin məzmununun optimallaşdırılması və tədrisində səmərəli metodlardan və vasitələrdən istifadə olunmasını gündəmə gətirir.

İkincisi, bəzi müəllimlər Təsviri incəsənət fənninin tədrisində prosesində dərslər-səhbətlərin imkanlarını lazımi qiymətləndirmirlər.

Üçüncüsü, Təsviri incəsənət fənninin tədrisində dərslər-səhbətlərin səmərəli təşkilinə istiqamətlənmiş zəruri ədəbiyyat yoxdur və problemi özündə ehtiva edən tədqiqat aparılmamışdır.

Qarşıda dayanan vəzifələrin müvafəqiyətli həlli təsviri incəsənət dərslərinin səmərəli təşkilini tələb edir. Möhz maraqlı və canlı qurulan məşğələlər şagirdləri cəlb edir, onların fəallığını, o cümlədən yaradıcı fəallığını təmin edir. Bütün bunlara nəzərə alaraq müəllim təlimin müxtəlif təşkilatı formalarına müraciət etməlidir. Bu baxımdan dərslər-səhbətlər özünəməxsus rol oynayır.

Təsviri incəsənət haqqında təsvirlər I sinifdən etibarən şagirdlərdə yaranır. Onlara təsviri incəsənətin meydana gəldiyi zaman, təsviri incəsənətə aid əsərlər, memarlıq və peyza haqqında məlumat verilir. Şagirdlərin rəsmi növləri (naturadan, yaddaşa əsasən, eskiz və s.), təsviri incəsənət əsərləri (şəkil, rəsm, kitab illüstrasiyası, qravürə, heykəltəraşlıq, dekorativ-təbii incəsənət əsərləri və s.) ilə tanış olurlar; rəssam haqqında məlumat əldə edir, rəssamın insanı, hansı əşyaları, hansı hadisələri (janrlar haqqında ilkin təsvirlər kimi) təsvir etdiyini öyrənirlər.

Təcürbəli təsviri incəsənət müəllimləri təlimin müxtəlif təşkil formalarından, interaktiv metodlardan, informasiya kommunikasiya texnologiyalarından faydalanmaqla yanaşı, qeyri-standart dərslər (dərslər-ışğır oyunları, yarış dərsləri, fantaziya dərsləri, həqiqəti axtarma dərsləri; mücəzələr ələmi dərsləri, kompüter dərsləri, dərslər-oyunlar, dərslər-rollu oyunlar, dialoq dərsləri, açıq fikirlər dərsləri, evrika-dərs, yaradıcılıq dərsləri, müsabiqə-dərs, inteqrasiya-dərs, dərs-oyun, işin qrup formasında olan dərslər, yaradıcılıq dərsləri və s.) imkanlarından bacarıqla istifadə edir, təsviri incəsənət üzrə məşğələləri maraqlı və cəlbədicidir.

Qeyri-standart dərs dedikdə, qeyri-standart quruluşla malik tədris məşğələsi anlaşılır. Qeyri-standart dərs standart dərsdən fərqlənir. Onun bir çox növləri vardır. Onların adlarını bu tipli dərslərin məqsəd və vəzifələri, aparılması metodikası haqqında təsvirə yəqinlikdir. Adı, əməli dərslərin konkret mərhələləri olur. Bu mərhələlər isə, müəllimlə yanaşı şagirdlərdə də tanışdır.

Hansı mərhələdən sonra hansı mərhələnin gələcəyini məktəblilər də çox yaxşı bilirlər. Qeyri-standart dərslər təhsilçilərinin müstəqilliyini, təşəbbüskarlığını, yaddaşını, təfəkkürünü, təxəyyülünü və iradəsini inkişaf etdirir. Lakin bir məsələ diqqət mərkəzində dayanmalıdır. Qeyri-standart dərsə aludə olub hər dəfə ona müraciət etməkdə məsləhət bilinmir. Bu, qeyri-standart dərsə marağı söndürə bilər. Bundan başqa, standart dərsin piy, qeyri-standart dərsin yaxşı olduğu qonağına gəlmək də düzgün deyil. Həm standart, həm də qeyri-standart dərslərdən istifadə etməklə təlim prosesinin səmərəliliyinə nail olmaq mümkündür. Bunun üçün şagirdlərdə təlimə motivasiya, öyrənməyə tələbat formalaşdırılmalı, həm müəllim, həm də məktəblilər fəal olmalıdır. Qeyri-standart inkişafedici təlimin təşkil şagirdlərin əqli fəallığına priyoritetinə yiyələnmələrindən ötrü şəraitin yaradılmasında ibarətdir.

Prof. A.N. Abbasovun qeyd etdiyi kimi, "qeyri-standart dərslər improvizasiya edilmiş tədris məşğələsi olub, qeyri-mənəvi quruluşla malikdir".

Professor pedaqoji ədəbiyyata istinadən, qeyri-standart dərslərin aşağıdakı növlərinə diqqət çəlmək lazımdır: "məqbul dərslər, dialoq dərslər (Sokrat (şagirdinə): "Bilirsən mən nə üçün özüm danışımağım sənə müraciət edirəm? Müsahibə xatirəsi". Buradan Sokratın müsahibə metodu meydana gəlib); inteqral dərslər: şagirdlər müxtəlif fənlərdən yeni biliklər əla bilir, belə dərsləri 2-3 müəllim aparır; müşahidə dərsləri; məhkəmə dərsləri; həqiqəti tapma dərsləri; səyahət dərsləri; şagirdlərin aparıcıları dərsləri; dərslər-mətbuat konfransları; məsləhət dərsləri; dərslər ekskursiyalar; səhnələşdirilmiş dərslər; mücəzələr ələmi dərsləri; dərslər seminarları; müəhazirə dərsləri; cavabçılıq dərsləri; məqbul dərsləri; yarış dərsləri; fantaziya dərsləri; yaradıcılıq dərsləri; kompüter dərsləri; dərslər konsertlər və s.

Müvafiq ədəbiyyatla tanışlıq zamanı aşağıdakı qeyri-standart dərslərin adlarını çəkə bilərik: yarış dərsləri, dərslər-paradoks, dərslər-səyahət, dərslər: - Nə? Harada? Nə zaman? dərslər-ədəbi mehmanxana, dərslər-musiqi salonu, rəsm qələreyasında, muzeydə, teatrda dərslər istehsalatda, çöldə, məqsədə dərs, rəqləmətləşdirilməmiş dərs, dərslər-soruş-cavab verək, dərslər-düyü (fənn), dərslər-

praktikum, dərslər-biliklərə baxış, təlim fəallığı-ənənəvi sənətlər üzrə şagirdlərin təcrübə mübadiləsi dərsləri, dərslər-ünsiyat.

Qeyri-standart dərslər arasında dərslər-səhbətin özünəməxsus rolu və əhəmiyyəti vardır. lakin pedaqoji ədəbiyyatda bir çox müəlliflər nədənsə dərslər-səhbəti qeyri-standart dərslər sırasına daxil etməzlər.

Dərslər-səhbətlərin bir sıra üstünlükləri vardır. Müvafiq ədəbiyyatı və metodik ədəbiyyatla, müdafiə olunmuş dissertasiyalarla tanışlıqdan görünür ki, dərslər-səhbətlər, xüsusən təsviri incəsənət fənni üzrə dərslər-səhbətlər və xüsusi tədqiqatların mövzusu olmaması, yaxud da bu problemə az diqqət yetirilməsi. Dərslər-səhbət (dərslər-səhbət) uşaqların yaradıcı təxəyyülünü fəallandırır, onların niqəni və yaddaşını inkişaf etdirir, məktəblilərə öz fikirlərini savadlı ifadə etməkdə kömək göstərir. Aparılmış səhbətdən sonra şagirdlərin rəsmə başlaması faydalı olur. Onlar şəkillənməkdə, hadisə və əşyaları canlandırmaqda daha az səhvlərə yol verirlər. Fantaziya güclənir. Dərslər-səhbətlər təbiiyyətə diqqət funksiyasına malikdir. Azərbaycan və xarici ölkə rəsamlarının əsərləri ilə tanışlıq nəticəsində incəsənətə maraqlı artır, gözəlliyə meyil hissi, yeni zamanda doğma təbiətə məhəbbət duyğusu inkişaf edir.

Təsviri incəsənət fənninin məqsədi məktəblilərin estetik dünyagörüşünün və hissiyyət aləminin inkişaf etdirilməsi qayğısına qalmaq, bədii təsvir vasitələrindən faydalanmaqla hadisələri canlandırmaqdan ibarətdir. Fənn yaradıcı təxəyyülü malik, incəsənət əsərlərini duyaraq qiymətləndirən, obrazlı və simvolik düşünmə qabiliyyətinə yiyələnməsi şəxsiyyətin formalaşdırılmasına istiqamətlənmişdir.

Məktəblilərdə idrak fəallığı və yaradıcı qabiliyyətləri inkişaf etdirmək təhsilin qarşısında duran ümumi vəzifələrdəndir. Bu məsələ nə üçün diqqət mərkəzindədir? Başlıca olaraq iki səbəb həmin məsələni aktuallaşdırır. Övvəli, etiraf etmək lazımdır ki, şagirdlərdə təlimə maraqlı azalmışdır. İbtidai siniflərdə məktəblilər yaxşı oxumağa üzər bir-birilə bəhs girir, müəllimlə birgə, onun köməyi ilə bir çox həqiqətlərə bələd olur, onlara məlumat olmayan məsələləri öyrənirlər. Kiçik yaşlı məktəblilərdə öyrənməyə həvəs böyükdür. IV sinif sonlarına yaxın şagirdlərin bir qisminə təlimə maraqlı azalır. La-

kin beşinci sinif gələn məktəblilərin çoxunda təlimə motivasiya güclü olur. Lakin yəni də X-XI siniflərdə təlimə marağ xeyli aşağı düşür. Səbəb nədir? Tədris proqramının artan mürəkkəbliyi və yüklənməsi arasında, eyni zamanda şagirdlərə verilən tələblərin daimi yüksəlmə tələbləri ilə şagirdlərin material məniməsmə imkanları arasında kiçik ziddiyyətli başlıca səbəbdir.

İkincisi, hətta tədris proqramını lazımi səviyyədə mənimsəməyə qadir olan şagirdlər də qeyri-standart tədris vəziyyətlərində çətinlik çəkir, müvafiq tapşırıqları yerinə yetirə bilmirlər.

Təsviri incəsənət fənni üzrə materiallarla təlim və təlimdənkənar məşğələlərdə tanış olan məktəblilərdə bədii zövq və yaradıcı təxəyyül inkişaf edir, onlar incəsənət əsərlərini dərk edərək qiymətləndirməyə bacarır, simvolik düşüncə tərzinə yiyələnirlər. Bu sahədə, təbii ki, fənn üzrə dərsliklər önəmli rol oynayar. Dərsin səmərəliliyini, maraqlı və cəlbədicə olmasını isə bir sıra vasitələr təmin edir. Onların sırasında incəsənətə dair söhbətlərin özünəməxsus əhəmiyyəti vardır. Bunu nəzərə alan qabaqcıl müəllimlər, yeri gəldikcə, dərs-söhbətlərə müraciət edirlər. Dərslərdə şagirdlər təhsillənir, tərbiyələnilir və inkişaf edir. Yeni pedaqoji təfəkkür təhsilə insan kapitalını formalaşdırılması vasitəsi kimi baxılmasını tələb edir. Həmişə olduğu kimi, müasir şəraitdə də təhsilin məzmunu, o cümlədən Təsviri incəsənət fənninin məzmunu yeniləşdirilməlidir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə buna tələb yaranır.

Məktəblilərin təsviri incəsənətin ayrı-ayrı dövrlərinə, mərhələlərinə, növlərinə və janrlarına həsr olunmuş dərs-söhbətlər zamanı, həmçinin praktik məşğələlər prosesində incəsənətin tarixinə ekskurs edirlər. Əsas məqsəd – təsviri incəsənətin dilinin əsaslarını anlamağı şagirdlərə öyrətmək, əsəri onun məzmunu və formasının vəhdətində görmək, müxtəlif növlü və janrlı əsərləri müstəqil təhlil etməkdən ibarətdir. Nəticədə şagirdlər ölkəmizdə və xaricdə yaradılmış qiymətli əsəkləri, abidələri (heykəlləri), memarlıq qurğularını haqqında müfəssəl məlumatlar alırlar.

İncəsənətə tomasi əmək və mənavi tərbiyəyə ilə, o cümlədən incəsənətin tarixi ilə (rəssamın əməyi, onun şəxsiyyəti, onun yaradıcılığının tərbiyəvi cəhəti ilə) əlaqələndirmək məsləhətdir.

Bəlliklə, təsviri incəsənət haqqında dərs-söhbətlər tərbiyəedici təsir göstərmək, onların mənavi və ideya-siyasi inam və əqidəsini, vətən-

pərvərlik hissələrini formalaşdırmaq, incəsənətə məhəbbət, bədii zövq tərbiyələndirmək, yaradıcı təxəyyülü inkişaf etdirmək baxımından zəmin gətirən verir. Söhbətlərin məktəblilərin müstəqil təsviri fəaliyyəti ilə, başqa sözlə, naturadan, yaddaşla əsasən və təsəvvürə əsasən rəsm, həmçinin dekorativ rəsmlər çəkməklə uzlaşdırmaq lazımdır. III sinifdən etibarən şagirdlərin incəsənətlə tanışlığına tamamilə ayırı-ayrı dərslər (ildə 5-6 saat) ayrılır; digər dərslərdə təsviri incəsənət dair bilikləri konkret tapşırıqlar üzərində praktik işlə bağlı alırlar.

"Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərinin I-IX sinifləri üçün təsviri incəsənət fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu)"nda təsviri incəsənət fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) və onun xarakterik cəhətlərindən söz açılır. İncəsənət dair dərs-söhbətlər V-VII siniflərdə təhsil alanların bir tərəfdən estetik zövqünü, estetik düşüncə və təfəkkürünü, digər tərəfdən hadisələrə bədii təsvir vasitələri ilə ifadə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirir, son nəticədə onlarda estetik və bədii mədəniyyət formalaşdırılır. İntegrasiya nəticəsində təsviri incəsənət fənninin məzmunu tədricən yeni məlumatlarla zənginləşir, mövzulararası əlaqələr sayəsində maraqlı olur.

V-VII siniflərdə dərs-söhbətlərin təşkil zamanı incəsənətə dair şagirdlərə məlumatların verilməsi zamanı fənlərarası və fəndaxili əlaqələr müraciət olunması, bir tərəfdən şagirdlərin marağına, onların zəruri məlumatlara yiyələnmələrinə şərait yaradır, onların fəallığını, biliklərə yiyələnmə havasını və tələbatını artırır, digər tərəfdən, incəsənət təliminin səmərəliliyini yüksəldir.

Fənn müəllimi nəzəri və metodik hazırlığa malik olmalı, pedaqoji ustalıq nümayiş etdirməlidir. Bu sahədə müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün qurulması da az əhəmiyyət daşıyır. Yüksək nəzəri hazırlığa malik olmaq hələ müəllim üçün kifayət etmir, o, metodik səriştəyə də yiyələnməlidir. Bundan başqa, şagirdlərlə ünsiyyət qura bilmirsə, onların yaş və anlaq səviyyələrini nəzərə almadan, həm də müəllim-şagird ünsiyyəti lazımi səviyyədə deyilsə, dərsin məqsədinə çatmaq çətin olur.

Bəzən təsviri incəsənət müəllimləri şagirdlərin fənnə marağ göstərməməyindən, valideynlər də müəllimlərdən şikayətlənirlər. Unu-

dulur ki, yeknəşəq keçilən dərslər şagirdləri cəlb etmir. Onlar məşğələlərin rəngarəngliyini, müəllimlərin fəallığını və özlərinin fəal təlim əməyini qoşulmaları daha çox xoşlayırlar. Məsələn, ümumtəhsil məktəblərində incəsənət dair aparılan söhbətlər təsviri incəsənət təliminin səmərəliliyini artırır, məktəblilərdə marağ doğurur.

Müəllimlər təlim prosesini müxtəlif vasitələrin köməyi ilə optimallaşdıraraq, məktəblilərin, o cümlədən V sinif şagirdlərinin dünyagörüşünü, idrak fəallığını, müstəqilliyini, yaradıcı fəaliyyətlərini inkişaf etdirməyə çalışmalı və buna nail olmalıdırlar. Bu məqsədlə, yeri gəldikcə, dərs-söhbətlərin imkanlarından faydalanmaq məqsədəuyğundur. Təbii ki, müəllim öyrənməlidir: təsviri fəaliyyətin hansı növü şagirdləri daha çox maraqlandırır. Müəllimin şagirdlərlə əməkdaşlığı, birgə fəaliyyəti, qarşılıqlı anlama şəraiti təlimin səmərəli metodu kimi özünü göstərir.

Dərs-söhbətlərin təşkil zamanı müəllim perspektiv planlaşdırma zamanı göstərilən bacarıqlara sahib olmalıdır ki, məşğələni optimallaşdırсын, dərslə yüksək nəticələrə nail olsun, şagirdlərin müstəqilliyini, idrak fəallığını təmin etsin.

Təsviri incəsənət fənninin tədrisi zamanı müxtəlif məşğələ növlərinə müraciət olunması məqsədəuyğun hesab edilir. Müəllimin rəhbər rolunu ön plana çəkilir, ondan təşkilatçılıq qabiliyyətlərinə yiyələnmək, peşəkarlıq tələb edilir.

Dərs-söhbətlərin təşkilində digər tədris resurslarından fərqli olaraq dərsliklər və müəllim üçün metodik vasitələr əhəmiyyətli rol oynayar. Metodik vasitələr müəllimlərin ötrü etibarlı yol göstərici və istiqamətləndiricidir. İncəsənət dair dərs-söhbətlər təsviri incəsənət təliminin səmərəliliyini artırır.

Təsviri incəsənət dərslərində incəsənət dair məlumatların dərs-söhbətlərin köməyi ilə şagirdlərə çatdırılması və əyanilikdən faydalanmaq təlim prosesini maraqlı edir.

Dərs-söhbətlərin səmərəli və yüksək səviyyədə təşkilində müəllimin üzərinə mühüm vəzifələr düşür. Səmərəlilik və yüksək nəticələrə nail olmaq, təlimin keyfiyyətini artırmaq müəllimin nəzəri və metodik hazırlığından, pedaqoji ustalığından, müəllim-şagird münasibətlərini necə qurmasından, pedaqoji əməkdaşlığın səviyyə-

yasından, sinfin idarə olunmasında hansı rəhbərlik üsullarına önəm verməsindən çox asılıdır.

Yan Amos Komenski vaxtla deyirdi: "Biz təlimin mütləq irəliyə doğru getməsi və əldə etdi nəticələrə gətirib çıxarması üçün təlimi məhkəm əsaslar üzərində qurmaq sənətinin mümkün olmasını nəzərdən keçirməliyik".

Dərs-söhbətlər zamanı müəllimin səyi ona doğru yönəlməlidir ki, V-VII sinif şagirdləri incəsənət əsərlərini başa düşüb düşdüyün qiymətləndirsinlər. Şagirdlər mənavi-estetik ideallər əsasında tərbiyə olunmalı; məktəblilərin yaradıcı müstəqillikləri təmin edilməli; mənavi-ruhi aləmi və estetik tələbatları formalaşmalı, təşəbbüs-karlıqları və fəallıqları, bədii obrazlarla düşüncə qabiliyyətləri inkişaf etməlidir.

Təlimin keyfiyyətini yaxşılaşdırılması, optimallaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üçün bütün bunlarla yanaşı müəllim həm də şagirdlərini də tanımalıdır. Müəllim-şagird münasibətləri düzgün qurulması, digər fənlərdə olduğu kimi təsviri incəsənətin təlimi sahəsində də lazımi göstəricilərə nail olmaq çətinlik tələb edir.

Bu, bir həqiqətdir ki, heç də bütün şagirdlər proqram materiallarını eyni dərəcədə mənimsəməyi bacarmır. Bəzi məktəblilər bu və ya digər mövzuya aid materialı tez, asanlıqla və lazımi səviyyədə qavrayır, başqaları bunu bacarmırlar. Fərdi şagirdlər frontal və fərdi tədris zamanı şüurluq və fəallıq göstərir, dərslə hazırlaşmayan, təlimdə yitiməyən məktəblilər əzbəciliklə meyl edir, yaxud ümumiyyətlə, dərslə gəlmirlər. Şagirdlərin bir qisminə yaradıcı müstəqillik, idrak fəallığı yaxşı formalaşdıqı halda, digər qismində müstəqil bacarıqları, idrak fəallığı inkişaf etdirmək çətinlik tələb edir.

Təlimdə fərdi yanaşma, təbii ki, təlim prosesində şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini diqqət mərkəzində saxlanılması nəzərdə tutur. Bu və ya digər şagirdin, ümumilikdə məktəblilərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaq bu xüsusiyyətlərə (fərdi modelə) uyğun şəkildə onlarla təlim işləri aparılır. Təlim prosesində, xüsusən dərs-söhbətlər zamanı fərdi xüsusiyyətlərin nəzərə alınması diqqətdən konarda qalarsa, məktəblilərin, o cümlədən V-VII sinif şagirdlərinin əqli inkişafı ləng edir, onlarda idrak fəallığı və tədris materialı mənimsəmə tempi aşağı düşür. Bütün bunların əvəzində təhsilçilərdə tələb-lik, təlimə məsuliyyətsiz münasibət meydana

gəlir, daha çox təlimdə yetirməyən şagirdlər bunun əziyyətinə çəkilirlər.

Pedaqoji təsir, adətən şagirdin psixoloji xüsusiyyətləri vasitəsilə həyata keçir. Oudur ki, təsirin xarakteri və səmərəliliyi təkcə onun obyektiv xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunmur, həm də bu təsirin şagird tərəfindən necə qəbul olunası ilə şərtlənir. Beləliklə, təربiyədə fərdi yanaşmanın mahiyyəti onunla müəyyən edilir, tərbiiyyənin məqsədi naənilə yaş xüsusiyyətləri ilə, həm də fərdi xüsusiyyətləri ilə konkretləşir. İstər təlim prosesində, istərsə də tərbiiyyətə zamanı fərdi yanaşmanı həyata keçirmək üçün təhsilalanların psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək lazımdır. Bu məqsədlə müxtəlif tədqiqat metodlarından istifadə olunur. onları diqqət mərkəzinə gətirik: müşahidə, söhbət, müşahidə, sorğu testlər və s.

Təcrübəli təsviri incəsənət müəllimi təlim və tərbiiyyənin fərdi yanaşma prinsipindən istifadə edərək aşağıdakı məsələləri diqqətdə saxlayır: şagirdləri, onların fərdi xüsusiyyətlərini və fəaliyyətini, həyat tərzini, durub-oturmaqları yoldaşlarını kim olduğunu öyrənmək; məktəblilərdə bu və ya digər keyfiyyətləri formalaşdırmağın məqsəd və vəzifələrini (onların qüsurlarını) müəyyən etmək; şagirdlərin xüsusiyyətlərini və fəaliyyətini hesabla məqsədlə tərbiiyyənin vəzifələrinə və şəxsiyyət təlimi vəzifələrinə uyğun olaraq, pedaqoji təsirin prinsiplərini, metod, vasitə və priyoritetləri tətbiq etmək; bu və ya digər məktəbliyə pedaqoji təsirin tətbiqi nəticələrinin təhlili.

Dərs-söhbətdən aşağıdakı hallarda istifadə etmək məqsəduyğundur. 1. Dərs maraqlı və bədbədi etmək istədikdə. 2. Dərslikdə təsviri incəsənət nümunəsinə kifayət qədər yer ayrılmaqda. 3. Fəndaxili əlaqə yaratmaq lazımdır. 4. Şagirdlərin idrak fəaliyyətinə və müstəqilliyinə şərait yaratmaq istədikdə.

Müsbət cəhətləri ilə yanaşı dərs-söhbətin bəzi çatışmazlıqları vardır. Onları qeyd edək: 1. Dərs-söhbət zamanı bəzi müəllimlər yalnız özləri danışır, izahat verir, şagirdləri fəal işə qoşmurlar. Başqa sözlə, bu kimi hallarda məktəblilərdən öz yerlərində sakitcə oturaraq müəllimə qulaq asmaları tələb edilir. 2. Dərs-söhbət zamanı müəllim şagirdlərin istedad fərqlərini hesabla almır və tədris materialını hamı üçün eyni səviyyədə aydınlaşdırır. 3. Dərs-söhbət şagirdlərdən daha çox, müəllimlərdən fəalılıq tələb edir. 4.

Dərs-söhbət zamanı bütün sinfin diqqətini bir nöqtəyə cəlb etmək çətinlik tələb edir. 5. Dərs-söhbət aqlı qabiliyyətlərin üzə çıxarılmasından ürü məniməmsə prosesinin fəhm, qavrama, təhlil, tərkib kimi mərhələləri münasib sayılır. 6. Təhsilalan dərs-söhbət zamanı deyilənləri əzbərləmək məcburiyyətində qalır.

Necə etmək lazımdır ki və göstərilən çatışmazlıqlara yol verilməsin? İlk növbədə müəllim dərs-söhbətin qarşısında duran məqsədi aydın təsəvvür etməlidir. İkincisi, o, yaradıcı olmalı, təsviri incəsənət fənnini yaxşı bilməklə yanaşı, metodik hazırlığa da yiyələnmalı, pedaqoji ustalılıq nümayiş etdirməlidir.

Müəllim yaxşı bilməlidir ki, təlim prosesində ondan daha çox şagirdlərdən fəalılıq tələb olunur. Dərs maraqlı etmək, təlim prosesini optimallaşdırmaq üçün müəllim müxtəlif təlim metodlarından, innovasiyalardan bəhrələnməlidir. Səddəcə şərh, danışmaq, izahat, məktəb müəhazirəsi şagirdlərin diqqətini cəlb edə, onlarda təlimə maraq oyada bilməz. Təlim əməyini fəal qoşulmaları, müstəqil fikir söyləyə bilmələri, təhlil və tərkib, qruplaşdırma, sistemləşdirmə, ümumiləşdirmə aparmaları, fikri əməliyyatlara səhəb olmaq şagirdləri fəallaşdırır bilər. Qazanılmış biliklər davamlı olar, onlarda həyatı bacarıqlar formalaşar.

Təsviri incəsənət dərslərində şagirdlərin idrak fəaliyyətinin necə inkişaf etdiyini müəyyənəldəşdirmək üçün monitorinq və qiymətləndirmə əsas vasitə rolunu oynayar. Monitorinq və qiymətləndirmə xüsusi plan əsasında həyata keçiriləli, qarşıya dəqiq məqsəd qoyulmalı, meyarlar nəzərdə tutulmalıdır. Monitorinq və qiymətləndirməni aparar şəxslərin səviyyəsi də diqqətdən yayınmamalıdır. Düzgün aparılmış monitorinq və qiymətləndirmə şagirdlərin nailiyyətlərini, idrak fəaliyyətinə hansı səviyyəyə yiyələnədiklərini aşkara çıxarmağa imkan verəcəkdir.

Fənnin qarşısında dayanan məqsədə çatmaq üçün müəllimin pedaqoji ustalığı, nəzəri və metodik hazırlığı malik olması, sinfi idarəetmə bacarığını yiyələnması, müəllim-şagird münasibətlərini düzgün qurması, şagirdlərlə əməkdaşlıq şəraiti yaratması lazımdır.

Bu sahədə müəllimlərin etik davranış qaydalarını yerinə yetirməsi xüsusi vacibdir. Müəllimlərin etik davranış qaydaları nəyi nəzərdə tutur? "Müəllimlərin etik davranış qaydaları"

Azərbaycan Respublikası Təhsil nazirinin 16 may 2014-cü il tarixli əmri ilə təsdiq olunmuşdur. Həmin "...qaydalar" da deyilir: "Müəllimlərin etik davranış qaydaları təhsilin bütün səviyyələrində peşə fəaliyyəti zamanı təhsilənlərin ümumi davranışını və təhsil prosesi iştirakçıları ilə qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyən normalar məcmusundan ibarətdir".

Tədris proqramında nəzərdə tutulduğu kimi, ümumtəhsil məktəblərinin V-VII sinif şagirdləri təsviri incəsənət tarixi, onun növləri və janrları ilə tanış olmalıdırlar. Bu məqsədlə təsviri incəsənət ayrı-ayrı dövrlərinə, mərhələlərinə, növlərinə və janrlarına həsr olunmuş dərs-söhbətlərdən və həmçinin praktik məşğələlərdən istifadə olunur.

Nəticədə şagirdlər təsviri incəsənətin dilinin əsaslarına yiyələnərk, əsəri onun məzmununu və formasının vəhdətində görmək, müxtəlif növlü və janrlı əsərləri müstəqil təhlil etmək bacarıqlarına malik olurlar. Beləliklə də, Azərbaycanca və digər ölkələrdə yaradılmış qiymətli sənət nümunələri - şəkillər, abidələr (heykəllər), memarlıq qurğuları haqqında zəruri məlumatlar alırlar.

Dərs-söhbət müəllimdən peşə hazırlığı tələb edir. Müəllim sinfə veriləcək sualları diqqətlə seçməli, onların mümkün cavab variantlarını qabaqcadan müəyyənəldəşdirməlidir.

Çalışmaq lazımdır ki, ayrı-ayrı şagirdlər deyil, bütün sinif dərslə yaxından iştirak etsin, fəalılıq göstərsin. Təlim prosesinin səmərəliliyində bu cəhət əhəmiyyət daşıyır. Müəllim sinfi təşkil edir, frontal sorğuya keçir. Təsviri incəsənət fəni üzrə məşğələlərdə fəal dərslə, adətən motivasiya ilə başlanılır. Motivasiya məktəblilərdə öyrənilən materiala maraq yaratmaq, onların təlim fəaliyyətinə cəlb etməkdir. Dərslərində iştirak etdirmiş müəllimlər təsviri incəsənət fəni üzrə məşğələlərdə motivasiyanı suallarla, rəsmlərlə, inteqrasiyanın köməyi ilə yaradırlar. Dolğun, düzgün cavablar qiymətləndirilərk, jurnalda yazılırlar. Təlimdə yetiməyən, zəif oxuyan şagirdlər də diqqətdən konarə qalmırdı.

Təsviri incəsənətə dair dərs-söhbətlər zəngin təhsilləndirici, tərbiiyələndirici və inkişafetdirici imkanlara malikdir. Bu dərslər məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünü və təxəyyülünü, onların mənəvi inam və əqidəsini, vətən sevgisini inkişaf etdirmək, incəsənətə məhəbbət, bədiəi zövq

tərbiiyələndirmək baxımından böyük imkanlar əlir. Təcrübəli müəllimlər incəsənəti ösmək və mənəvi tərbiiyə ilə sıx surətdə əlaqələndirir, məktəblilərin müstəqil təsviri fəaliyyəti ilə, başqa sözlə, naturadan, yaddaşa əsasən və təsəvvürə əsasən rəsmlər, həmçinin dekorativ rəsmlər çəkməklə üzlaşdırırlar.

Dərs-söhbətlər bədiəi əsəri, onun məzmununu, özünəməxsusluğunu, formasını, obraz zənginliyini yaradıcı şəkildə qiymətləndirməyi bacarır, həmçinin dünya xalqların tərəfindən yaradılmış əsərlərə məhəbbətlə və hörmətlə yanaşmağa alışdırır. Rəsm əsərləri emosional şəkildə qavranılmalıdır.

Yaradıcı müəllim proqram materialı ilə bağlı daha əlverişli şərh formasını seçir, münasib incəsənət əsərinin nümayiş etdirir, onların təhlilini aparır, şagirdlərin diqqətini fəallaşdırmağın əlverişli vasitələrinə müraciət edir. Təcrübəli müəllimlər şagirdlərə kitab mətəllisi ilə, televiziya verilişlərinə və kinofilmə baxmaqla; təsviri incəsənət əsərlərinin reproduksiyaalarını (albomları, açıqcaqları, markaları və s.) kolleksiyalaşdırmaqla bağlı zəruri məsləhətlər verməklə onları dərsonkənar vaxtlarda da incəsənəti öyrənməyə həvəsləndirirlər. Tədris materialı konsentrasi-ardıcılıq prinsipinə əsasən keçildikdə təsviri incəsənət vasitəsilə estetik və bədiəi tərbiiyyənin səmərəliliyi yüksəlir.

Dərs-söhbətlərin üstünlükləri çoxdur: 1. Şagirdlərin yaradıcı təxəyyülünü fəallaşdırır. 2. Onların təfəkkürünü formalaşdırır. 3. Problemi təlimin uğurla həyata keçirilməsinə dəstək olar. 4. Məktəblilərin nitqini və yaddaşını inkişaf etdirir. 5. Öz fikir və mülahizələrini müstəqil şəkildə, düzgün və savadlı ifadə etməyə imkan verir. 6. Şagirdlərdə axtarıclıq qabiliyyətləri yaradır, tədqiqatçılığa həvəs oyadır. 7. Yarışmaq, qalib gəlmək cəhdini inkişaf etdirir. 8. Aparılmış söhbətlərdən sonra şagirdlərin çəkdikləri şəkillərin səviyyəsi yüksəlir. 9. Dərs-söhbətlərin səmərəliliyinin nəticəsində məktəblilər öz yaradıcılıq məhsullarında daha əhəmiyyətli yolları verir. 10. Fantaziyanı inkişaf etdirir. 11. Azərbaycan və digər xalqların əsərləri ilə tanışlıq nəticəsində məktəblilərdə incəsənətə maraq artır, gözəllik hissi, təbiətə və Vətənə məhəbbət hissləri inkişaf edir.

Problemli aktualılıq. Təsviri incəsənət təlimində incəsənət dair dərs-söhbətlərin təşkil dərslər

səmərəliliyini artırır. Ona görə də bu mövzuya müraciət olunması, yeri gəldikcə dərslər-söhbətlərdən istifadə olunması aktual problem kimi diqqəti cəlb edir.

Problemin yeniliyi. İncəsənətə dair dərslər-söhbətlər təsviri incəsənət təliminin səmərəlilik şərti kimi nəzərdən keçirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar və Təsviri incəsənət müəllimləri üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov A.N. Pedaqogika: Dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2013.
2. Гасанова Р.В. Использование эффективных форм и нетрадиционных техник на уроках изобразительного искусства <https://open-lesson.net/3646/>
3. Филатова А.В. Уроки-беседы как вид учебной деятельности на уроке изобразительного искусства. uroki-besedy_kak_vid_uchebnoy_deyatelnosti_na_uroke_izobrazitel'nogo_iskusstva.doc

E-mail: emilya-hesenova@bk.ru

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*

ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 22.10.2018